

Vienskaitlinieku lietojums latviešu valodā un angļu valodas ietekme

The use of singularia tantum in Latvian and influence of English

Kitija Nagle

Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra
Latvistikas un baltistikas nodaļa
Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050, Latvija
E-pasts: nagle.kitija@gmail.com

Ne visiem substantīviem latviešu valodā var piemist abi skaitļi – vienskaitlis un daudzskaitlis. Latviešu valodā no substantīva leksiskās nozīmes ir izveidojušies gramatiskie ierobežojumi, tādēļ ir šķiramas divas grupas: vienskaitlinieki un daudzskaitlinieki.

Valoda nemitīgi mainās, tādēļ ir notikušas būtiskas izmaiņas arī šo vārdu lietojumā. Šajā rakstā atspoguļoti substantīvi, kas tradicionāli uzskatāmi par vienskaitliniekiem, tomēr angļu valodas ietekmē tiem radies neatbilstošs skaitļa lietojums un arī jaunas leksiskās nozīmes. Raksta pamatā ir autore 2019. gadā izstrādātais maģistra darbs „Vienskaitlinieku un daudzskaitlinieku lietojums latviešu valodā”.

Atslēgvārdi: vienskaitlinieki; vienskaitlis; daudzskaitlis; skaitļa kategorija; substantīva skaitlis.

Ievads

Izstrādājot maģistra darbu „Vienskaitlinieku un daudzskaitlinieku lietojums latviešu valodā” (Nagle 2019), kas ir arī šī raksta pamatā, tika konstatēts, ka vienskaitliniekiem daudz biežāk novērojams neatbilstošs daudzskaitļa lietojums nekā otrādi – daudzskaitliniekiem vienskaitļa formu lietojums. To apliecina gan savāktais valodas materiāls, gan arī pētnieku izteiktie atzinumi. Piem., Daina Nītiņa (2011, 29) norādījusi, ka dažādi pārmaiņu faktori mazāk skāruši daudzskaitlinieku lietojumu neatbilstošā vienskaitļa vārdformās. Tādēļ, pētījuma izstrādē konstatējot dažādas būtiskas izmaiņas, kas it sevišķi attiecas uz vienskaitlinieku lietojumu, šī raksta publicēšana, iespējams, liktu arī citiem valodas lietotājiem pamanīt un aizdomāties par šādām pārmaiņām, to cēloņiem, nepieciešamību un iespējamību no tā izvairīties.

Maģistra darbā tika aplūkotas vairākas vienskaitlinieku tematiskās grupas: substantīvi ar abstrahētu nozīmi, vielas vai masas nosaukumi, dabas parādību nosaukumi un angļu valodas aizguvumi (Nagle 2019). Šajā rakstā tiks sniegts neliels ieskats par izplatītiem piemēriem no visām tematiskajām grupām, taču sevišķi uzmanība veltīta aizguvumiem no angļu valodas, kas atspoguļo būtisku angļu valodas ietekmi mūsdienās, kā rezultātā latviešu valodā vērojams ne vien neatbilstošs skaitļa lietojums, bet arī jaunas papildu nozīmes jau esošiem vārdiem.

Piemēri šim pētījumam vākti laika posmā no 2018. gada novembra līdz 2019. gada maijam. Piemēru meklēšanai un vākšanai izmantoti trīs korpusi: „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus 2018” (LVK2018), „Latvian Web 2014” (lvTenTen14) („Latviešu valodas interneta tekstu korpus 2014”), „Latvian Web” (LatvianWaC) („Latviešu valodas interneta tekstu korpus”). Piemēriem nav veikta statistiska analīze, kā arī saglabāta to oriģinālrakstība.

1. Teorētiskais aspekts – substantīva skaitļa kategorija

Grevils G. Korbets (*Greville G. Corbett* 2000, 1–6) atzinis, ka skaitlis ir nepietiekami novērtēta gramatiskā kategorija. Proti, tās izpausme valodā ir daudz interesantāka, nekā iesākumā var šķist, tādēļ nepieciešams vēl vairāk padziļinātu pētījumu, kas spētu pilnvērtīgi atklāt šīs kategorijas dabu. Ir daudzas valodas, kurās pastāv tikai vienskaitļa un daudzskaitļa opozīcija, tomēr pasaulē ir arī daudzas tādas valodas, kurās ir trīs, četras un piecas skaitļu vērtības. Turklāt dažādās pasaules valodās skaitlis var būt ne tikai nomināla, bet arī verbāla kategorija. Domājot par indoeiropiešu valodām, G. G. Korbets (2000, 1–6) norāda, ka skaitļa kategorija šajās valodās visvairāk attiecināma uz nomeniem un pronomeniem.

Gramatiskās kategorijas, t. sk. arī skaitļa kategorija, dažādās valodās nevar būt identiskas. Tas parāda valodu daudzveidību un katras valodas individualitāti, taču vienlaikus sagādā arī lielas grūtības, piem., tulkiem, valodu apguvējiem u. c. Skaitļa kategorijas salīdzināšanai starp divām valodām – angļu un lietuviešu – pievērsusies Ramune Kasperavičiene (*Ramunė Kasperavičienė* 2002) savā doktora disertācijā. Atšķirība vērojama jau faktā, ka angļu valodā skaitlis piemīt substantīviem, pronomeniem un vārdiem, savukārt lietuviešu valodā – bez minētajiem arī adjektīviem un numerāļiem (Kasperavičienė 2002, 14).

Ikvienas valodas substantīvi var atšķirties pēc to skaitāmības. Vārdi, kas apzīmē objektus ar izteikti individuālām vienībām un kam piemīt raksturīga forma, lielākoties ir skaitāmi, piem., *suns*, savukārt substantīviem, kas apzīmē objektus bez izteiktas struktūras, raksturīgas formas, lielākoties nepiemīt skaitāmība, piem., *ūdens* (Gil 2013).

Freds Landmans (*Fred Landman* 2011, 3) uzskata, ka starp skaitāmiem un neskaitāmiem substantīviem nav skaidru robežu, to pamatojot ar tādiem angļu valodas piemēriem kā *spaghetti* ‘spageti’, kurš ir nesaskaitāms, un *noodle* ‘nūdeles’, kurš ir skaitāms priekšmets. Lai gan abi šie pārtikas izstrādājumi ir ļoti līdzīgi, to skaitāmība atšķiras.

Ir interesanti apzināties, ka valoda nosaka to, kā domājam, raugāties uz pasauli, kuri jēdzieni apziņā funkcionē kā skaitāmi un izmērāmi, kuri ne. Savukārt tas var izraisīt gan kļūmes, gan arī grūtības citvalodu apguvē, tekstu tulkošanā, jo, piem., ja konkrētā valodas lietotāja apziņā kāds jēdziens ir nesaskaitāms (tātad vienskaitlinieks vai daudzskaitlinieks), tad ir grūti izmainīt apziņā to, ka citā valodā tas funkcionē kā skaitāms jēdziens. Ikvienu valodu atspoguļo savdabīgu pasaules interpretāciju, kurai tiek pakļauti visi konkrētās valodas lietotāji. Valodu var uzskatīt par katras tautas filozofijas izpausmi (Mingazova, Subich, Shangaraeva 2016, 8388). Tātad valoda nosaka un arī ierobežo, ko un kā tās lietotāji domā. Tādējādi nav iespējams domāt to, ko nevar izteikt ar valodas līdzekļiem.

Latviešu valodā skaitlis ir viena no substantīva trim gramatiskajām kategorijām. Substantīva skaitļa kategorijas formālais rādītājs ir vārda galotne. Skaitļa kategorija ir cieši saistīta ar substantīva leksisko nozīmi, tādēļ uzskatāma par leksiski gramatisku kategoriju. Leksiski gramatiska kategorija ir arī dzimtes kategorija, tomēr skaitļa kategorijas saistījums ar vārda leksisko nozīmi ir daudz abstraktāks (Paegle 2003, 31).

Kopumā par vienskaitliniekiem latviešu valodā ir apkopota plaša teorētiskā informācija, taču nav daudz padziļinātu pētījumu par to reālo lietojumu. Vienskaitlinieku un arī daudzskaitlinieku lietojums galvenokārt pētīts valodas kultūras aspektā, sk., piem., Valijas Strazdiņas (1970) rakstu „Lietvārda daudzskaitlis nevietā”, Rūtas Riekstiņas (1980) pētījumu „Uzmācīgais daudzskaitlis”, Jura Baldunčika (2015) publikāciju „Neparasts daudzskaitlis mūsdienu zinātnes un izglītības valodā”, kā arī Ilzes Lokmanes (2011) rakstu „Metonīmija plašsaziņas līdzekļos”.

2. Vienskaitlinieki

Vienskaitlinieki ir substantīvi, kurus parasti lieto tikai vienskaitlī. Sīkāk var šķirt substantīvus, kuri par vienskaitliniekiem uzskatāmi tikai daļēji, un substantīvus, kurus mēdz saukt gan par pilnīgiem, gan īstiem vienskaitliniekiem. Šo substantīvu leksiskā nozīme nepieļauj daudzskaitļa formas vai arī šo formu lietojums ir ierobežots. Īstu vienskaitlinieku latviešu valodā nav daudz. Plašāku grupu veido substantīvi, kuri par vienskaitliniekiem uzskatāmi daļēji. Par šādiem daļējiem vienskaitliniekiem latviešu valodas gramatikās mēdz teikt, ka tos „parasti lieto vienskaitlī” (Smiltnece 2013, 338). Savukārt par īstiem vienskaitliniekiem tiek uzsvērts, ka tos lieto tikai vienskaitlī, lai arī šajā jautājumā par to, kurus substantīvus lietot tikai vienskaitlī un kuriem tomēr atsevišķā lietojumā iespējama arī daudzskaitļa forma, viedoklis dažādās gramatikās un valodas kultūras materiālos laika gaitā ir mainījies.

Valoda nav sastingusi, bet gan dzīva un mainīga, tādēļ, parādoties jaunām reālījām un mainoties cilvēku uztverei, vērojamas arī izmaiņas valodas sistēmā. 21. gadsimtā redzamas diezgan lielas pārmaiņas vienskaitlinieku lietojumā, kas būtu pretrunā ar 20. gadsimta valodas kultūras principiem. Šīs pārmaiņas vienskaitlinieku lietojumā izpaužas tādējādi, ka daudzi substantīvi, kas uzskatāmi par tradicionāliem vienskaitliniekiem, arvien biežāk tiek lietoti daudzskaitlī. Tā tas noticis, piem., ar tādiem vārdiem kā *siers*, *jogurts*, *krējums*, *piens* u. c. Parādoties dažādiem šo produktu veidiem, mūsdienu latviešu valodā bieži tiek lietotas daudzskaitļa formas: *sieri*, *jogurti*, *krējumi*, *pieni*.

Turklāt laika gaitā īstu vienskaitlinieku kļūst arvien mazāk. Daudzi tradicionālie vienskaitlinieki kļūst par minētajiem daļējiem vienskaitliniekiem, kuriem valodas lietojumā sastopama arī daudzskaitļa forma. Iespējams, šādu daļēju vienskaitlinieku kļūst arvien vairāk.

Vienskaitlinieki, ko mūsdienās lieto arī daudzskaitlī, ir gan daudzi aizguvumi, gan arī latviskas cilmes darinājumi, piem., *izaicinājums* – *izaicinājumi*, *apdraudējums* – *apdraudējumi* u. c. (Nītiņa 2011, 27).

Lai arī šāds daudzskaitļa lietojums tradicionālā vienskaitļa vietā ir visai izplatīts, D. Nītiņa (2011, 28) norāda, ka latviešu valodas tradīcijai, gramatikas

un semantikas likumiem un valodas izjūtai neatbilstošs substantīvu daudzskaitļa formas lietojums var liecināt par nepietiekamu valodas prasmi, māku izteikt domu un veidot tekstu, kā arī par burtisku tulkošanu no kādas citvalodas un neveiksmīgiem mēģinājumiem citvalodu tekstiem rast pēc iespējas tuvāku izteiksmi.

Maģistra darbā „Vienskaitlinieku un daudzskaitlinieku lietojums latviešu valodā”, analizējot vienskaitlinieku lietojumu, tika aplūkoti ne vien aizguvumi no angļu valodas, bet vēl trīs citas vienskaitlinieku tematiskās grupas: substantīvi ar abstrahētu nozīmi, vielas vai masas nosaukumi un dabas parādību nosaukumi. Lai ieskicētu ainu vienskaitlinieku lietojumam latviešu valodā kopumā, raksta turpinājumā neliels ieskats par maģistra darba izstrādē konstatētiem izplatītiem gadījumiem šajās pārējās vienskaitlinieku tematiskajās grupās.

Substantīvi ar abstrahētu nozīmi veido plašu tematisko grupu, daudzi no šādiem abstraktiem nojēgumiem ir atvasinājumi ar piedēkli *-īb-* (Smiltnece 2013, 340). Lielākoties šādu abstraktu vārdu leksiskā nozīme paredz vienskaitļa formu lietojumu, taču mūsdienu latviešu valodā tiem parādās pilna skaitļa paradigma. Piem., bieži daudzskaitļa formā tiek lietots vārds *attīstība*, taču daudz vēlāmāka būtu vienskaitļa forma:

- (1) [..] *vadoties pēc klientu vēlmēm, pieprasījuma un tehnoloģiju attīstībām.* (lvTenTen14)

Arī vārds *veselība* ir vienskaitlinieks. Tā leksiskā nozīme ir organisma norišu kopums (LLVV VIII, 400). Tādējādi, vadoties pēc leksiskās nozīmes, šim vārdam ir ierobežota skaitļa izvēle, tas ir kā viens nedalāms un nesaskaitāms kopums, taču izplatīta ir arī daudzskaitļa forma, ir sevišķi situācijās, kad šo vārdu nepieciešams attiecināt uz vairāk nekā vienu personu.

- (2) *Painteresējaties kā tas process notiek un kas notiek ar cilvēku veselībām šāda tipa ražotņu tuvumā.* (LatvianWaC)

Vārda *dzīvība* leksiskā nozīme ir īpaša matērijas eksistēšanas un kustības forma (LLVV II, 465). Ikvienam indivīdam tā ir viena, tādēļ šis vārds būtu jālieto vienskaitļa formā, tomēr mūsdienu valodā var vērot situācijas, kur, runājot par vairākiem cilvēkiem, tiek lietota vārda *dzīvība* daudzskaitļa forma, piem.:

- (3) *Ārstu skatījumā, pirmām kārtām, naudu vajadzētu novirzīt tiem pacientiem, kuriem tika izglābtas dzīvības.* (LatvianWaC)

Arī vairāki atvasinājumi ar piedēkli *-um-* uzskatāmi par abstraktas nozīmes vārdiem (Smiltnece 2013, 340). Lai arī šādos gadījumos, kādi redzami tālākajos piemēros, nav nepieciešama daudzskaitļa forma, tā tomēr valodā ir kļuvusi par izplatītu.

- (4) *Zobu veselības kritiskākie vecumi, kad ir pastiprināts risks bojāties zobiem un rasties kariesam.* (LVK2018)
- (5) [..] *apkopot pāris pantiņi, atziņas dažādiem vecumiem.* (lvTenTen14)
- (6) [..] *tā kā tagad ir avitaminožu laiks, kad vairāk attīstās nogurumi.* (LatvianWaC)

Interesanta situācija ir ar vārdu *prāts*, kas lielākoties lietojams vienskaitļa formā. Latviešu valodā šī vārda daudzskaitļa forma apzīmē konkrētu cilvēku grupu ar noteiktām intelekta pazīmēm.

- (7) *Apmeklētāji varēs arī pārliecināties, ka tehniskie **prāti** ir pieprasīti darba tirgū.* (LatvianWaC)

Šādos gadījumos daudzskaitļa forma iegūst konkrētāku nozīmi, tomēr vienskaitļa formas lietojums būtu vēlams, kad tiek pausta vārda pamatnozīme kā psihisko norišu un personības īpašību kopums:

- (8) *2009. gada septembrī Latvijā uzksarsa pilsētnieku **prāti**.* (LatvianWaC)

Izplatīts ir arī vārda *spēks* daudzskaitļa formu lietojums:

- (9) ***Spēki** beidzas ļoti strauji, droši vien arī tāpēc, ka ūdens ir tik auksts.* (LVK2018)

Vielu vai masu nosaukumos nu jau par jaunu parādību vairs nav uzskatāms tas, ka tādi produktu nosaukumi kā *piens, siers, jogurts* tiek lietoti arī daudzskaitlī. Tāpat arī vārda *gaļa* daudzskaitļa formu izmantojums pieaug. Tomēr tas kļūst populārāks situācijās, kur vēlamāka būtu vienskaitļa forma. Piem.:

- (10) *[..] kā arī **plašu grila ēdienu klāstu, steikus no labākajām gaļām.*** (LatvianWaC)

Arī vairāki dabas parādību nosaukumi, kas bijuši tradicionāli vienskaitlinieki, mūsdienu valodā lietoti arī daudzskaitlī. Piem.:

- (11) *Koks vairāk cietīs ziemas **salos.*** (LatvianWaC)
 (12) *Pēdējās dienās daudzās Eiropas valstīs svelmi pavadījuši postoši negaisi ar vētrām, **krusām** un īslaicīgus plūdus izraisošām lietusgāzēm.* (LatvianWaC)

Šāds dabas parādību nosaukumu lietojums daudzskaitlī spēj paust lielāku kvantitāti un spēcīgāku intensitāti, taču lielā daļā šādu situāciju, kad nav svarīga ekspresīva izteiksme un stilistiska papildinformācija, vēlamāka būtu vienskaitļa forma, ko paredz arī šo vienskaitlinieku leksiskā nozīme.

Kopumā vienskaitlinieku, kurus lieto tikai vienskaitlī, kļūst arvien mazāk. Arī Daina Nītiņa (2011, 27–28) skaidro, ka latviešu valodā vērojama parādība paplašināties vārdu semantikai un to formu lietojumam, ko ietekmējuši vairāki faktori: izteikt jaunas nozīmes, meklēt precīzāku izteiksmi, citvalodu vārdu lietojuma tradīcijas un terminoloģijas ietekme. Mūsdienās kļūst arvien aktuālāk tradicionālos vienskaitliniekus lietot daudzskaitlī. Šai parādībai vērojamas arī valodas modes iezīmes, taču tādā aspektā kā valodas jauninājumi, inovācijas un mode valodas parādības maz tiek fiksētas un analizētas latviešu valodas gramatikās un vārdnīcās.

3. Angļu valodas ietekme skaitļa formu lietojumā latviešu valodā

Tā kā valoda ir dzīva un mainīga, ļoti liela nozīme ir arī valodu kontaktiem. Mūsdienu latviešu valodā ir vērojama liela angļu valodas ietekme. Angļu valodas ietekmi nodrošina fakts, ka tā ir *lingua franca* un tiek lietota kā saziņas valoda ļoti lielā pasaules daļā. Juris Baldunčiks (2005, 6) kā iemeslu angļu valodas ietekmei min ne tikai to, kāds spēks globālajā izplatībā un starptautiskajā saziņas funkcijā ir tādām anglofoniskajām valstīm kā Amerikas Savienotās Valstis, bet arī to, ka liela loma angļu valodas ietekmes vairošanā ir pašiem latviešiem, kuri nespēj un, iespējams, arī nevēlas stingri nošķirt abas valodas.

Angļu valodas ietekmē latviešu valodā ir vērojams netipisks daudzskaitļa formu lietojums, un šāda angļu valodas parauga pārņemšana mūsdienu latviešu valodā kļūst arvien izplatītāka.

J. Baldunčiks (2005, 7) kā pirmo šādas angļu valodas ietekmes piemēru min vārdu *aktivitātes* (angļu *activities*). Šī daudzskaitļa forma latviešu valodā ienākusi 20. gadsimta 80. gados. Sākotnēji tas ticis lietots vien sarunvalodā, taču vēlāk šo vārdu savā leksikā iekļāvuši arī svešvalodu pasniedzēji, tādēļ drīz to sāka lietot arī studenti (Baldunčiks op. cit.). Šī vārda lielā popularitāte un plašais lietojums apdraud tādu latviešu vārdu lietojumu kā *darbība*, *nodarbošanās*, *pasākumi*.

Vārds *aktivitāte* mūsdienu latviešu valodā ir ļoti plaši izmantots. Iespējams, daudzi valodas lietotāji par šī vārda daudzskaitļa formas izmantojumu nav aizdomājušies kā par burtisku pārcēlumu no angļu valodas. Lai gan aizguvums *aktivitāte* uzskatāms par vienskaitlinieku, kas būtu izmantojams vienskaitļa formā, piemēri parāda, ka tā daudzskaitļa forma tiek plaši izmantota dažādās jomās:

- (13) *Šīs vielas var ietekmēt psihisko veselību un sabiedriskās aktivitātes.* (LVK2018)
- (14) *Pamatota un pilnīga integrācija nozīmē visu mārketinga komunikācijas aktivitāšu saskaņošanu.* (LVK2018)

Vārds *aktivitāte(s)* tiek lietots gan nozīmē ‘aktīva darbība, rosība, reakcija’ (LLVV I, 15), gan arī vārdnīcā neminētā nozīmē kā ‘pasākumi’, kas ļauj secināt, ka daudzos gadījumos valodas lietotājs izvēlas šo angļu valodas aizguvumu, nevis latviskas cilmes vārdu. Faktori tam varētu būt vairāki: valodas lietotāja zināšanas, vārdu krājums, kā arī ērtums, ņemot vērā, ka vārdam *aktivitāte(s)* latviešu valodā izveidojusies diezgan vispārīga nozīme. Tādēļ valodas lietotājam var šķist ērti, ka vienu vārdu var izmantot dažādās situācijās. Šī aizguvuma biežo lietojumu spilgti rāda šādi jau stabili vārdu savienojumi: *militāras aktivitātes*, *valdības aktivitātes*, *ekonomiskās aktivitātes*, *kriminālās aktivitātes*, *komunikācijas aktivitātes*, *religiskās aktivitātes*, *fiziskās aktivitātes*, *kustības aktivitātes*, *mobilizācijas aktivitātes*, *protesta aktivitātes*, *informācijas aktivitātes*, *radošās aktivitātes*, *pētnieciskās aktivitātes* (LVK2018).

Arī vārds *stratēģija* ir vienskaitlinieks. Līdz 20. gadsimta 90. gadiem tas tika lietots galvenokārt militārajā saziņā, savukārt tālāku šī vārda nozīmes attīstību sekmēja tā saskare ar pedagoģisko literatūru angļu valodā, kas nodrošināja tā atkārtotu aizgūšanu nozīmē ‘metode, veids, paņēmieni’ (Baldunčiks 2005, 8). Šobrīd vārds *stratēģija* tiek lietots gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī. Tātad vārds *stratēģija* jau tiek uzskatīts par tādu, kas nosauc skaitāmu priekšmetu un ko tāpēc var lietot arī daudzskaitļa formā:

- (15) *Tā kā es esmu lasījusi un studējusi ļoti daudz nozaru stratēģijas.* (LVK2018)
- (16) *Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas „Latvija 2030”.* (LVK2018)
- (17) *[..] par spīti Ziemeļu valstu politikajām stratēģijām.* (LVK2018)

Turklāt vienā teikumā kā vienlīdzīgi teikuma locekļi dažkārt tiek lietoti vārdi *stratēģijas* un *metodes*, taču, ņemot vērā, ka vārda *stratēģija* leksiskā nozīme tulkojumā no angļu valodas jau ietver ‘metode, paņēmieni, veids kāda mērķa sasniegšanā’ (Baldunčiks 2005, 8), var secināt, ka leksiskās nozīmes ziņā šie abi vārdi pārklājas, tādēļ nebūtu nepieciešamas vienuviet tos lietot, kā tas sastopams vairākos piemēros:

- (18) [...] *inovatīvās ražošanas stratēģijas un metodes*. (LatvianWaC)
 (19) *Līdztekus tam grāmatā ir atklātas praktiskas stratēģijas un metodes*. (LatvianWaC)

Ar vārdu *stratēģija* tiek veidoti arī dažādi citi liekvārdīgi savienojumi:

- (20) *Zilā okeāna stratēģijas metodes pielietojums*. (LatvianWaC)
 (21) [...] *tā jau ir galvenā šī paņēmiena stratēģija*. (LatvianWaC)
 (22) [...] *tādu mārketinga stratēģijas paņēmienu*. (LatvianWaC)

Vārdu *kompetence* (angļu *competence*) mūsdienās lieto nozīmē ‘plašas zināšanas, lietpratība’ (LLVV IV 318). Kā norāda J. Baldunčiks (2005, 9), latviešu valodā ir radusies neskaidrība semantisko mikrolauku *kompetence* un *prasmē* starpā, jo šim angļu vārdam ir nozīmju kopa ‘prasmē, māka; spēja; zināšanas’. Mūsdienu latviešu valodā izplatīti ir abi vārdi – gan *prasmē*, gan *kompetence(s)*. Turklāt arī vārds *prasmē* mūsdienās tiek reti lietots ierastajā vienskaitlī, dominējošs ir daudzskaitlis, kas radies pēc angļu *skills* parauga.

Vārdu *kompetence* latviešu valodā būtu vēlams lietot vienskaitļa formā, tomēr plaši tas tiek lietots arī daudzskaitlī:

- (23) *Zemes pašpārvaldes iespējas un kompetences samazinājās*. (LVK2018)
 (24) [...] *kurpnieka kompetences un prasmes apliecina, kādus apavus viņš pats nēsā*. (LatvianWaC)
 (25) [...] *atbilstoša izglītība, kas nodrošina nepieciešamo zināšanu un kompetenču kopumu*. (LVK2018)

Vārds *inteligence* intelekta un intelektuālo spēju nozīmē ir uzskatāms par angļu un latviešu valodas viltus draugu (Baldunčiks 2005, 9). Šis aizguvums mūsdienu latviešu valodā tiek lietots ne vien vienskaitļa, bet arī daudzskaitļa formā:

- (26) *Vairāku pieminētais I. Lancmanis, liekas, ir cilvēks ar visām iespējamām inteligencēm*. (LatvianWaC)
 (27) [...] *daudzi no Gardnera inteligencu veidiem*. (LatvianWaC)

Piemēri liecina, ka vārds *inteligence* daudzskaitļa formā lietots nozīmē ‘intelektuālās spējas’, kas, balstoties uz aplūkotajiem piemēriem, ir dažādas, vairākas un saskaitāmas.

Vēl viens piemērs angļu un latviešu valodas viltus draugiem ir vārds *politika*, ko mūsdienās diezgan bieži lieto daudzskaitlī angļu valodas vārda *policies* ietekmē. Kā uzsver J. Baldunčiks (2005, 10), konteksts lielākoties prasa cita vārda lietojumu, piem., *kurs, līnija, nostāja, metodika, noteikumi* u. c. To, ka vārdam *politika* daudzskaitļa formā ir plašs lietojums, rāda arī piemēri:

- (28) *Piemēram, dzimstību ietekmējošās politikas var iedalīt divās grupās – pronatalistiskās politikas, antinatalistiskās politikas*. (LVK2018)
 (29) [...] *šī stratēģija cita starpā ir balstīta arī uz ES nostādnēm un politikām*. (LVK2018)

Latviešu valodā vārdam *praksē* ir vairākas nozīmes nianses. Lielākoties tas tiek lietots nozīmē kā darbība, veicamo uzdevumu kopums kādā nozarē, taču nereti šis vārds daudzskaitlī lietots kā pieredze, iemaņu un prasmju kopums.

- (30) *Visas prakses un metodes, ko lietojam*. (LatvianWaC)
 (31) *Un šeit noder dažādas prakses – piemēram, joga*. (LatvianWaC)

- (32) [...] dzīve mums piespēlēja daudz un dažādas **prakses**, kuras radīja sajukumu un haosu. (LatvianWaC)

Vārds *ekonomika* mūsdienu latviešu valodā plaši tiek lietots arī daudzskaitļa formā. Kā norāda J. Baldunčiks (2005, 10), šāds daudzskaitļa lietojums ir pārņemts no angļu valodas.

- (33) *Eiropas Centrālās bankas (ECB) „naudas drukāšanas” apjomi ir milzīgi, tomēr tiešā ietekme uz Baltijas ekonomikām būs diezgan maza.* (LVK2018)
- (34) [...] spēcīgi iedragās visas **ekonomikas**. (LatvianWaC)

Arī piemēri rāda, ka šī vārda daudzskaitlis latviešu valodā ir bieži lietots un ka valodas lietotāji neizjūt kādu ierobežojumu skaitļa izvēlē, tomēr, ja vārds *ekonomika* tiek uztverts kā noteikts ražošanas attiecību kopums, to būtu vēlams lietot vienskaitlī. Lietojot to šādā leksiskajā nozīmē, nav pamata izvēlēties daudzskaitli, jo jau vārda pamatnozīme ietver to, ka tas ir nesaskaitāms un nedalāms kopums.

Par burtisku pārcēlumu no angļu valodas uzskatāma arī vārda *kvalifikācija* daudzskaitļa forma *kvalifikācijas* (angļu *qualifications*). Nav īsta pamata, lai šo vārdu lietotu daudzskaitlī, izsakot tā pamatnozīmi ‘sagatavotība un atbilstība noteiktām specialitātes vai profesijas prasībām’ (Baldunčiks 2005, 10):

- (35) [...] pamatā ir saraksts ar konkrētām **kvalifikācijām** un minimālām prasībām pēc bakalaura grāda. (LVK2018)
- (36) [...] saskaņā ar tajā noteiktajiem nosacījumiem un nepieciešamajām **kvalifikācijām**. (LatvianWaC)

Lai arī šī vārda leksiskā nozīme ietver to, ka tas ir nedalāms un nesaskaitāms jēdziens, piemēros parādās valodas lietotāju izjūta, ka *kvalifikācija* var būt dažāda, t. i., skaitāma, tāpēc valodas lietotāji nereti izvēlas daudzskaitļa formu, lai gan iederīgāka ir vienskaitļa forma *kvalifikācija* kā sagatavotības un nepieciešamo prasmju kopums.

Arī vārda *kvalitāte* daudzskaitļa forma *kvalitātes* ir burtisks pārcēlums no angļu valodas (sal. angļu *qualities*), ko mūsdienās daudzskaitļa formā lieto nozīmē ‘īpašību, spēju kopums’.

- (37) *Šis ir piemērots laiks, lai sabiedrība iesaistītos un pateiktu, kādas kvalitātes un ko kopumā tā sagaida no Latvijas Valsts prezidenta.* (LVK2018)
- (38) *Saimniecību izvēlē uzmanība tika pievērsta arī to vadītāju personiskajām kvalitātēm.* (LVK2018)
- (39) [...] unikālas tehnoloģijas sporta un tūrisma apaviem – viegli, izturīgi, ar visaugstāko komfortu un izcilām amortizācijas, saķeres un stabilitātes **kvalitātēm**. (LatvianWaC)

Šādā lietojumā vārdu *kvalitātes*, kas lietots pēc angļu valodas parauga, iespējams aizstāt ar latviešu valodas vārdu *īpašības, spējas*.

Angļu valodas ietekmē ir mainījies arī vārda *efekts* lietojums. Tā daudzskaitļa forma atsevišķos savienojumos, piem., *gaismas* vai *skaņas efekti*, sastopama samērā sen (Baldunčiks 2005, 11). Kā norāda J. Baldunčiks (op. cit.), angļu valodā daudzskaitļa formu *effects* lieto vairākās nozīmēs, taču mūsdienu latviešu valodā arvien vairāk tiek pārņemtas šī vārda angļu valodā lietotās nozīmes. Vairākos šī vārda lietojuma gadījumos vēlamāka būtu vienskaitļa forma, savukārt citviet šī

vārda precīzāks tulkojums būtu vārdi *iedarbība*, *ietekme*, *rezultāts*, *sekas* u. c. Arī piemēri rāda, ka daudzskaitļa formu *efekti* iespējams aizstāt ar citu vārdu, tādējādi mazinot pārlieku lielu angļu valodas ietekmi un burtisku pārcēlumumu. Piem., turpmākajos piemēros piemērota izvēle būtu arī vārds *rezultāts*.

(40) [...] *uzskata, ka efekti būtu vēl spēcīgi, ja tos savienotu ar konkurētspējīgiem produkcijas noieta tirgiem.* (LVK2018)

(41) *Pateicoties tam atjaunošanas efekti ir redzami jau pēc 24 stundām no pirmās lietošanas reizes.* (LVK2018)

(42) un (43) piemērā būtu iespējams lietot arī vārdu *ietekme*, *iedarbība*:

(42) *To ietekmē sezonāli efekti.* (LVK2018)

(43) [...] *daudzi mikroviļņu efekti, kā arī dielektriskās karsēšanas lietojuma jomas vēl nav apzinātas.* (LVK2018)

Mūsdienu latviešu valodā ir nostabilizējies vārdu savienojums *blakus efekti*, attiecinot to lielākoties uz medikamentu, retāk atsevišķu pārtikas produktu izraisītu nevēlamu ietekmi uz cilvēka organismu. Reizēm tiek lietots arī jēdziens *blakusparādības*, kas parāda, ka valodā starp jēdzieniem *efekti* un *parādības* nav vienotas lietošanas sistēmas un īstas skaidrības. Šādam lietojumam par paraugu tiek ņemta angļu valoda, kur izplatīts ir tāds vārdu savienojums kā *side effects*, kas, burtiski tulkojot, ir ‘blakus efekti’.

(44) [...] *lietošanas laikā pacientam iespējami blakus efekti.* (LVK2018)

(45) *Pētnieki, pārskatot 500 zinātniskus rakstus par govju pienu, neatrada nevienu, kurā tas būtu atzīts kā „lielisks uzturs, bez blakus efektiem”.* (LVK2018)

Izvēloties precīzāku vārdu, rūpīgāk tulkojot tekstus, kā arī apzinoties abu valodu – latviešu un angļu – individualitāti, vārda *efekts* daudzskaitļa formas lietojumu būtu iespējams arī mazināt, jo latviešu valodā ir citi piemēroti vārdi, ar kuriem šo formu varētu aizstāt.

Nevēlams daudzskaitļa formas lietojums ir arī šī vārda atvasinājumam *efektivitāte*. Angļu valodā šis vārds tiek lietots gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī (*efficiency – efficiencies*), kas varētu būt ietekmējis šī vārda skaitļa izvēli un lietojumu arī latviešu valodā.

(46) [...] *mācību metožu izstrāde IzM pilotskolām un to efektivitāšu pētīšana.* (LatvianWaC)

Arī vārda *reakcija* daudzskaitļa formas izvēli un lietojumu var būt ietekmējis angļu valodas vārds *reactions* (Baldunčiks 2005, 11). Nozīmē ‘darbība, izturēšanās, ko izraisa kādu ārējo apstākļu, norišu ietekme’ (LLVV VI(2), 563) šis vārds nereti lietots arī daudzskaitlī:

(47) *Ceturtkārt, teātra rāmis nosaka skatītāja kognitīvās un emocionālās reakcijas.* (LVK2018)

(48) [...] *profesionāliem sportistiem asinsvadu reakcijas uz slodzi attīstās ātrāk nekā sirds ritma izmaiņas.* (LVK2018)

(49) *Ja tomēr ar dažām reakcijām neizdodas tikt galā, mēģini savus trūkumus pārvērst efektā.* (LVK2018)

No vienas puses, daudzskaitļa formas *reakcijas* lietojums var būt arī angļu valodas ietekme. No otras puses, tā varētu būt arī mūsdienu cilvēka apkārtējās pasaules un tās reāliju uztvere. Proti, mūsdienās lielāka nozīme tiek piešķirta

cilvēka izjūtām, emocijām un uzvedībai, tādēļ saprotams kļūst fakts, ka tiek runāts arī par dažādām *reakcijām*, lai gan iederīgāka būtu vienskaitļa forma *reakcija*.

Problemātiska ir aizguvuma *komunikācija* daudzskaitļa forma, ko latviešu valodā lieto diezgan bieži. Ierasti ir tādi savienojumi kā *inženieru komunikācijas*, *apakšzemes komunikācijas*, kas apzīmē noteiktu sakaru sistēmu. Gadījumos, kad šis vārds lietots nozīmē ‘sazināšanās’, lietojama būtu tikai vienskaitļa forma, piem., *iedzīvotāju komunikācija*. Angļu valodā ir izplatītas abu skaitļu formas *communication* un *communications*, kas varētu būt iespaidojis arī šī vārda skaitļu formu lietojumu latviešu valodā. Piem., vārds *komunikācija*, attiecinot to uz cilvēku savstarpējo saziņu, lietojams vienskaitļa, ne daudzskaitļa formā:

- (50) [...] *svarīga nozīme ir komunikācijām ar pircējiem*. (LatvianWaC)
 (51) *12–14 dienas atklātā jūrā, bez izkāpšanas krastā, komunikācijām ar ārpasauli un pilsētu redzēšanas*. (LatvianWaC)

Vārds *konsekvence* vārdnīcā atrodams tikai nozīmē ‘noteiktība, nelokāmība, likumsakarība’ (LLVV IV, 341), un šādā nozīmē vārda daudzskaitļa forma parādās reti. Daudzskaitļa formā šis vārds lielākoties lietots nozīmē ‘sekas’, kas šādā lietojumā ir burtisks pārcēlums no angļu valodas:

- (52) [...] *tika arī piedraudēts, ka sekos konsekvences, ja uzdotās normas nepildīs*. (LVK2018)
 (53) [...] *tā var būt pārāk riskanta un izraisīt milzīgas juridiskas konsekvences*. (LVK2018)

Šis ir uzskatāms gadījums, kur visos minētajos piemēros vārdu *konsekvences* var aizstāt ar latviešu valodas vārdu *sekas*. Tam var būt vairāki iemesli, kādēļ starp valodā jau esošu vārdu un citvalodas aizguvumu tiek izvēlēts svešvārds. Tā var būt valodas lietotāju nezināšana vai arī vēlme radīt šķietami gudrāku un sarežģītāku izteiksmi. Bieži vien šādi neveiksmīgi mēģinājumi un arī tulkošanas neprecizitātes noved pie burtiskiem pārcēlumiem, kas valodā nostabilizējas un kļūst ierasti.

Angļu valodas ietekmē papildu nozīme radusies arī vārdam *kapacitāte*. Angļu valodā viena no vārda *capacity* nozīmēm ir ‘spējas, dotības, jauda’ (Birzvalka 1997, 171), kas skaitļu ziņā nav ierobežota. Šai nozīmē un abu skaitļu formās vārds *kapacitāte* tiek lietots arī latviešu valodā, tomēr šāds lietojums uzskatāms par t. s. viltus draugu. Latviešu valodā vārds *kapacitāte* tomēr tradicionāli lietots vienskaitlī, jo tā leksiskā nozīme ir abstrakts nojēgums ‘spēja ietilpināt, uzkrāt’ (LLVV IV, 129, 130). Taču piemēri rāda, ka pēc angļu valodas parauga vārds *kapacitāte* pēdējā laikā tiek lietots arī nozīmē ‘spējas, dotības, jauda’, turklāt daudzskaitļa formā:

- (54) [...] *solot atbalsīt Latvijas centienus aizsardzības kapacitāšu stiprināšanā*. (LVK2018)
 (55) *Ar 24 stundām diennaktī, noteiktām garīgām un fiziskām kapacitātēm*. (LatvianWaC)
 (56) *Komandas izaugsme ir tās radošuma, sadarbības, iniciatīvas, komunikācijas, domāšanas, empātijas, inteligences un citu līdzīgu kapacitāšu palielināšanās*. (LatvianWaC)

Latviešu valodā vārds *risks* ļoti ilgi ticis lietots tikai vienskaitlī. Mūsdienās vērojama tendence izmantot angļu valodas paraugu, kur šim vārdam atbilst gan

angļu *risk*, gan arī citi vārdi, un lietot to daudzskaitļa formā (Nītiņa 2011, 27). Arī Ilze Lokmane (2011, 105) plašsaziņas līdzekļu valodā novērojusi šādu nevēlamu tendenci, kad bez pamatotas vajadzības vārds *risks* tiek lietots daudzskaitlī, it kā uzsvērot, ka risks var izpausties dažādi:

- (57) [...] *augstākie nabadzības riski nemainīgi trīs gadu garumā ir nepilnajās un daudz bērnu ģimenēs.* (LVK2018)
 (58) [...] *riskus palielina neprognozējamie politiskie riski.* (LVK2018)
 (59) [...] *nodrošina to, ka ražotājs tiks mazāk pakļauts valūtu svārstību riskiem.* (LatvianWaC)

Par viltus draugu uzskatāms arī vārds *lirikas* (sal. angļu *lyrics*), ko lieto kā *dziesmu vārdi*. Latviešu valodā ir vārds *lirika*, ko lieto vienskaitlī un kam ir divas nozīmes: ‘literatūrzinātnes jēdziens, kas apzīmē daiļliteratūras veidu’; ‘sirsniņu, emocionālu elementu kopums’ (LLVV IV, 723). Angļu valodas ietekmē latviešu valodā plaši tiek lietota šī vārda daudzskaitļa forma ar nozīmi ‘dziesmu vārdi’:

- (60) *Padsmītnieces vecumā rakstīju arī dziesmām vārdus jeb, kā mēs tos saucām, „lirikas”.* (LatvianWaC)
 (61) *Viņas vokāls veismīgi arī saskan ar lirikām.* (LatvianWaC)

Secinājumi

Paplašinoties valodu kontaktiem un iespējām, mūsdienās latviešu valodā arvien lielāka kļūst angļu valodas ietekme. Daļa substantīvu, kas latviešu valodā uzskatāmi par vienskaitliniekiem, pēc angļu valodas parauga tiek lietoti abu skaitļu formās, turklāt vairāki no tiem iegūst arī jaunu leksisko nozīmi. Tas savukārt rada citu procesu – šādas daudzskaitļa formas dažādu jēdzienu vai parādību nosaukšanā tiecas konkurēt ar latviešu valodā jau esošiem vārdiem. Iespējams, to varētu uzskatīt par valodas modi. Tomēr sekas ir tālejošas, jo valodas lietotāji par šādu angļu valodas ietekmi parasti nedomā, tādēļ savas nezināšanas, neprasmes izteikties vai arī nepietiekama vārdu krājuma dēļ netieši veicina problemātiskas pārmaiņas valodas gramatiskajā un leksiskajā sistēmā.

Valoda ir dzīva un mainīga, un ne vienmēr visas pārmaiņas uzskatāmas par sliktām un nevēlamām, tomēr ir vērts aizdomāties par citvalodu, šajā gadījumā angļu valodas, ietekmi, jo tieši valodas lietotāju rokās ir iespēja noteikt, kādu latviešu valodu lietosim nākotnē.

Saīsinājumi

LatvianWaC	<i>Latvian Web</i>
LLVV	<i>Latviešu literārās valodas vārdnīca</i>
LVK2018	<i>Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus 2018</i>
lvTenTen14	<i>Latvian Web 2014</i>

Avoti

1. Birzvalka, Irēna (red.). 1997. Angļu-latviešu vārdnīca. Rīga: Jāņa sēta.
2. Cepļītis, Laimdota (red.). 1972. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1. Rīga: Zinātne.

3. Ceplītis, Laimdots (red.). 1973. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. Rīga: Zinātne.
4. Ceplītis, Laimdots (red.). 1980. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. Rīga: Zinātne.
5. Ceplītis, Laimdots (red.). 1987. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6 (2). Rīga: Zinātne.
6. Ceplītis, Laimdots (red.). 1996. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 8. Rīga: Zinātne.
7. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss 2018*. Pieejams: <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>
8. *Latvian Web 2014*. Pieejams: <https://www.sketchengine.eu/lttenten-latvian-corpus/>
9. *Latvian Web*. Pieejams: <https://app.sketchengine.eu/#concordance?corpname=preloaded%2Flatvianwac&tab=basic&structs=s&refs=%3Ddoc.urldomain&operations=%5B%5D>

Literatūra

1. Baldunčiks, Juris. 2005. Neparasts daudzskaitlis mūsdienu zinātnes un izglītības valodā. *Latviešu valoda – robežu paplašināšana. Valsts valodas komisijas raksti*. 1, 6–12.
2. Corbett, Greville G. 2000. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Gil, David. 2013. Numeral classifiers. *The world atlas of language structures online*. Pieejams: <https://wals.info/chapter/55>
4. Kasperavičienė, Ramunė. 2002. Contrastive analysis of the grammatical category NUMBER in nouns in the English and Lithuanian languages. *Kalbų studijos*. 2. Pieejams: https://www.kalbos.lt/zurnalai/02_numeris/02.pdf
5. Landman, Fred. 2011. Count nouns – mass nouns, neat nouns – mess nouns. *Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*. Pieejams: <https://doi.org/10.4148/biyclc.v6i0.1579>
6. Lokmane, Ilze. 2011. Metonīmija plašsaziņas līdzekļos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 6, 97–107.
7. Mingazova, Nailya G., Subich, Vitaly G., Shangaraeva, Liya. 2016. The semantic morphological category of noun number in structurally different languages. *International Journal of Environment & Science Education*. Russia: Kazan Federal University, 8387–8402. Pieejams: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1118022.pdf>
8. Nagle, Kitija. 2019. *Vienskaitlinieku un daudzskaitlinieku lietojums latviešu valodā*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
9. Nītiņa, Daina. 2011. Gramatika un valodas mode. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 6, 23–32.
10. Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. 1. Rīga: Zinātne.
11. Riekstiņa, Rūta. 1980. Uzmācīgais daudzskaitlis. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 16, 176–180.
12. Smiltnece, Gunta. 2013. Lietvārds (substantīvs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 324–367.
13. Strazdiņa, Valija. 1970. Lietvārda daudzskaitlis nevietā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 6, 118–123.

Summary

Not all nouns in Latvian have both singular and plural forms. In Latvian language, grammatical limitations have developed from the lexical meaning of the noun, therefore two groups can be distinguished: *singularia tantum* and *pluralia tantum*.

Language is constantly changing, therefore there have also been significant alterations in the use of these words. The current paper presents nouns that traditionally are considered as *singularia tantum*, but due to influence of English they have inappropriate use of number and also new lexical meanings. This paper is based on Master's thesis "The use of *singularia tantum* and *pluralia tantum* in Latvian" developed in 2019.

Keywords: *singularia tantum*; singular; plural; category of number; substantive number.